

SAMSUN İLİ TERME İLÇESİNİN OVA VE YÜKSEK KESİMİNDEKİ FINDIK İŞLETMELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI EKONOMİK ANALİZİ*

Işıl ALKAN Osman KILIÇ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Samsun

Sorumlu yazar: okilic@omu.edu.tr

Geliş Tarihi: 04.12.2006

Kabul Tarihi: 16.03.2007

ÖZET: Araştırmaya esas olan veriler, fındık yetiştiriciliği yapan ova kesiminde 81, yüksek kesimde 70 işletmeden anket yolu ile elde edilmiştir. Anket yapılacak işletme sayısı, işletme arazisi büyüklüğü esas alınarak basit tesadüfî örnekleme yöntemine göre hesaplanmıştır. İncelenen ova ve yüksek kesimdeki fındık işletmelerinde gelirin büyük bir kısmı fındıktan elde edilmektedir. Ova kesiminde fındık dışında bir çok bitkisel ürünün yetiştiriciliği mümkün iken, yüksek kesimde eğimli arazi yapısı nedeniyle, mevcut durumda en uygun ürünün fındık olduğu söylenebilir. Yüksek kesimdeki fındık işletmeleri, kârlılık yönünden ova kesimine göre daha kötü durumdadır. Bunun başlıca nedenleri, yüksek kesimde birim alandan elde edilen fındık veriminin daha düşük olması ve iş gücü kullanımının daha fazla olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Fındık, Terme İlçesi, Ova ve yüksek kesim, Ekonomik analiz

COMPARATIVE ECONOMIC ANALYSIS OF HAZELNUT FARMS IN LOWLAND AND HIGHLAND OF TERME DISTRICT, SAMSUN

ABSTRACT: The data used in this research was obtained from 81 farms in lowland and 70 farms in highland by questionnaires. The number of farms, which were subjected to the survey, was selected according to the farm size by simple random sampling method. Most of the farm income in lowland and highland were obtained from hazelnut production. Although many crops alternative to hazelnut could be cultivated in lowland, hazelnut was the only crop in highlands due to slope topographic condition. Profitability of hazelnut farms in highland was lower than that of farms in lowland. The main reasons for this were lower yields and higher labor use in highland compared to lowland farms.

Key Words: Hazelnut, Terme District, Lowland and highland, Economic analysis

1. GİRİŞ

Türkiye’de fındık, yaratmış olduğu katma değer ve istihdama katkısı yönünden önemli bir tarım ürünüdür. Türkiye, 2005 yılı itibariyle dünya fındık üretiminde yaklaşık %67’lik pay ile birinci sıradadır (FAO, 2006). Üretimi çok eskilere dayanan fındık için dünyadaki en uygun ekolojik koşullar, Türkiye’nin Karadeniz Bölgesi’nin kıyı illerinde bulunmaktadır (Ayfer ve ark., 1986). Türkiye, fındığın en önemli yabani türlerinin ve kültür çeşitlerinin anavatanı olması nedeniyle, çok zengin bir çeşitliliğe sahiptir (Demir, 1997). Yoğun olarak Karadeniz Bölgesinde üretilen fındık, bölge halkının başlıca geçim kaynaklarından biridir. Tarım ürünleri içinde geleneksel ihraç ürünlerinden biri olan fındık, Türkiye’ye önemli miktarda döviz girdisi sağlamaktadır. Türkiye’nin 2005 yılı itibariyle toplam ihracat gelirinin, yaklaşık %1.65’i fındık ihracatından elde edilmiştir (Anonymous, 2006a).

Başlangıçta sadece Doğu Karadeniz Bölgesinde üretilen fındık, zamanla Batı Karadeniz Bölgesine doğru yayılmıştır. Fındık alanlarının genişlemesinde, devletin fındığa alım garantisi vermesi ve bazı yıllar uygulanan yüksek destekleme fiyatlarının etkisinin büyük olduğu söylenebilir. Bu durum, fındık üretiminde zamanla arz fazlalığı sorununu ortaya çıkarmış ve sürekli artan fındık arzı, özellikle 1980 yılından sonra önemli miktarda fındık stoklarının oluşmasına sebep olmuştur. Devlet, fındık üretiminin uygun alanlarda yapılmasını sağlamak amacıyla, 1983

yılında 2844 sayılı “Fındık Üretim Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkındaki Kanun”u çıkartmıştır (Resmi Gazete, 1983). Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, izin alınmadan yeni fındık bahçelerinin kurulması ve belirlenen alanlar dışında mevcut fındık bahçelerinin yenilenmesi yasaklanmıştır. Ayrıca, Kanun ile belirlenen alanlar dışında fındık üretiminden vazgeçilerek yerine başka ürünlerin yetiştirilmesini teşvik etmek için, 2844 Sayılı Yasanın 6. Maddesi ile 4733 Sayılı Yasanın 7. Maddesi hükmüne göre çıkarılan 5495 Sayılı “Fındık Üretim Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi ile Fındık Yerine Alternatif Ürün Yetiştirmeyi Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine ve Bu Üreticilere Teknik Yardım Sağlanmasına Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” yürürlüğe konulmuştur (Resmi Gazete, 2003). Yönetmelik uyarınca; rakımı 750 metrenin üzerindeki arazi hariç olmak üzere, Alternatif Ürün Programının uygulanacağı illerdeki 1. ve 2. sınıf tarım arazisi ile %6’dan daha az eğimli 3. sınıf tarım arazisinde bulunan fındık bahçelerini söken ve alternatif ürünlere yönelen çiftçilere tazminat ödenmesi hükme bağlanmıştır.

Türkiye’de fındık üretimi, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) kayıtlarına göre 32 ilde yapılmasına rağmen, üretimin tamamına yakın kısmı 6 ilde toplanmıştır. Bu iller; eski üretim bölgesi olarak adlandırılan Ordu, Giresun ve Trabzon ile yeni üretim bölgesi olarak adlandırılan Sakarya, Düzce ve Samsun’dur. Türkiye fındık üretiminin, 2003 yılı itibariyle %93’ü bu 6 il tarafından karşılanmıştır (TÜİK, 2005).

* Bu makale, O.M.Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri Birimince desteklenen (Proje No: Z-473) Yüksek Lisans tezinden hazırlanmıştır

Samsun, 2005 yılında 73463 ton fındık üretimi ile, Türkiye fındık üretiminde %15'lik paya sahiptir. Samsun'da fındık üretiminin yapıldığı ilçeler; Merkez, Terme, Çarşamba, Salıpazarı, Ayvacık, Tekkeköy, 19 Mayıs, Bafra, Alaçam ve Asarcık'tır (Anonymous, 2006b). Bu ilçeler arasında Terme İlçesi, Samsun İli toplam fındık üretiminin %25'ini karşılamaktadır (Anonymous, 2006c). Fındık yetiştiriciliği ilçenin en önemli geçim kaynaklarından birisidir. İlçenin ova kesiminde fındık dışında bazı tarla ürünleri, sebzeler ve kavak ağaçları bulunurken, yüksek kesimde büyük ölçüde fındık hakim durumdadır.

İlçenin ova kesimindeki fındık bahçelerinin, 5495 sayılı Yönetmelik uyarınca isteğe bağlı olarak sökülmesi durumunda, çiftçiler tazminattan yararlanabileceklerdir. Yasaya göre, bu alanlarda yeni fındık bahçelerinin kurulması ve mevcutlarının yenilenmesi yasaklanmış olmasına rağmen, fındık alanları artmaya devam etmiştir. İlçenin yüksek kesiminde ise arazinin fındıktan başka ürün yetiştiriciliğine uygun olmaması nedeniyle, fındık yetiştiriciliği tek alternatif olma özelliğini korumaktadır.

Türkiye'de fındık yetiştiriciliği ve ekonomisi konularında çok sayıda araştırma yapılmış olmasına rağmen, ova ve yüksek kesimdeki fındık işletmelerini ekonomik açıdan karşılaştırmalı olarak analiz eden araştırmalara rastlanmamıştır. Bu araştırma ile iki kesimdeki fındık işletmeleri; nüfus, eğitim, iş gücü, arazi kullanımı, sermaye yapısı, değişken ve sabit masraflar, gelir, gider ve kârlılık yönünden karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

2. MATERYAL VE METOT

Araştırmanın materyalini, Terme İlçesinin ova ve yüksek kesiminde fındık üretimi yapan tarım işletmelerinden anket yoluyla elde edilen bilgiler oluşturmaktadır. Ayrıca, araştırma konusu ile ilgili daha önce yapılmış araştırma sonuçları, çeşitli kurum ve kuruluşların kayıtları ile istatistiki verilerden de yararlanılmıştır. Anketler işletme sahipleriyle görüşülmek suretiyle, 2005 yılı verileri esas alınarak yapılmıştır. Terme İlçesinin fındık üretimi yapan ova ve yüksek kesimindeki köyler araştırma alanı olarak seçilmiştir. İlçenin ova ve yüksek kesiminde, fındık üretimi yapan köy sayısı 58 olup, bunların 14'ünde anket çalışması yapılmıştır. Terme Tarım İlçe Müdürlüğü'ndeki teknik elemanların desteği ile ova kesiminden 7 köy, yüksek kesimden 7 köy anket yapılan köyler olarak belirlenmiştir. Ova kesiminde anket yapılan köylerdeki fındık bahçeleri tamamen taban arazi niteliğinde, yüksek kesimdeki bahçeler ise 200 metre rakımın üzerindedir.

Örnek işletme sayısı belirlenirken, örnekleme kriteri olarak işletme arazisi büyüklüğü esas alınmıştır. Daha sonra ova ve yüksek kesimde popülasyonu oluşturan işletmeler, kendi içinde ayrı örnekleme tabii tutulmuşlardır. Anket yapılan işletme sayısı, basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre aşağıdaki formülle hesaplanmıştır (Yamane, 1967).

$$n = \frac{N(zC)^2}{Nd^2 + (zC)^2}$$

Formülde n, örnek işletme sayısını; N, ana kitledeki toplam işletme sayısını; z, istenen güven derecesine karşılık gelen standart normal dağılım değerini; C, ana kitleye ait standart sapmanın aritmetik ortalamaya bölünmesi ile elde edilen varyasyon katsayısını; d ise araştırmada kabul edilen hata payını göstermektedir. Araştırmada ortalamadan izin verilen hata payı %10 olup, %90 güven aralığında örnek işletme sayısı ova kesiminde 81, yüksek kesimde ise 70 adet olarak hesaplanmıştır.

3. ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE TARTIŞMA

3.1. Araştırma Alanı Hakkında Genel Bilgiler

Araştırmanın yürütüldüğü Terme İlçesi, Orta Karadeniz Bölgesinde yer alan Samsun İline bağlıdır. Samsun-Trabzon karayolu üzerinde bulunan Terme İlçesinin, Samsun İl merkezine uzaklığı 57 km'dir. Samsun Merkez İlçesinden başlayıp, Terme İlçesinden geçerek devam eden bu yol, Karadeniz'in en işlek yolu olup, Karadeniz'i bir yandan İç Anadolu'ya bir yandan da Gürcistan ve İran'a bağlamaktadır (Anonymous, 2004).

Terme İlçesinin toplam nüfusu, 2000 yılı genel nüfus sayımına göre 82608 kişidir. İlçe, nüfus büyüklüğü yönünden Samsun'un 15 ilçesi içinde beşinci sıradadır. İlçenin nüfus yoğunluğu, Samsun İli genelinde göre daha yüksektir. Samsun genelinde km²'ye 133 kişi düşerken, Terme İlçesinde 149 kişi düşmektedir. Terme İlçesinde nüfusun %70'i kırsal alanda yaşamaktadır. Bu oran, Samsun genelinde %48 dir. İlçe köylerindeki toplam nüfus içinde kadın nüfus oranı %51 dir. Terme İlçe Merkezinde altı ve daha yukarı yaşta nüfusun %89'u okur-yazardır. Okuma yazma bilen nüfus içinde en yüksek oranı %43 ile ilk okul mezunları almaktadır (TÜİK, 2002).

İlçe ekonomisinin temel kaynağı tarım olup, ekonomi daha çok fındık, çeltik, mısır ve soya üretimine dayanmaktadır. İlçede 42 bin hektar olan tarım arazisinin, %57 ile yarıdan fazlası meyve bahçelerinden oluşmaktadır. Meyve bahçelerinin de tamamında fındık bulunmaktadır. İlçede fındıktan sonra %14'lük pay ile en fazla üretim alanına sahip ürün mısırdır. Mısırı sırasıyla %11 ile kavak, %8 ile çeltik ve %10 ile çoğunluğunu soya olmak üzere diğer tarla ürünleri takip etmektedir (Anonymous, 2006c). İlçede fındık dışında bir çok meyve ağacı daha bulunmaktadır. Ancak bu ağaçlar, kapama bahçe şeklinde olmayıp, arazi kenarlarında ve işletme avlusu içinde yer almaktadırlar.

Terme İlçesinde hayvancılık, bitkisel üretim kadar önemli bir faaliyet dalı değildir. Bunun başlıca nedeninin, ilçedeki mera alanlarının yetersizliği olduğu ifade edilebilir. İlçedeki hayvancılık içinde en yaygın büyükbaş süt hayvancılığıdır. İlçede ticari amaçlı sınırlı sayıda işletme dışında, süt sığırcılığı genellikle aile tüketimini karşılamaya yönelik olarak yapılmaktadır.

İlçede son yıllarda kültür kavakçılığı önemli bir faaliyet haline gelmiştir. Kapama bahçe şeklindeki kültür kavakçılığının dışında, arazi kenarlarında da oldukça yaygın şekilde kavak ağaçları bulunmaktadır.

3.2. İşletmelerin Ekonomik Analizi

Nüfus, Eğitim ve İş Gücü: İşletme başına düşen toplam nüfus mevcudu ova kesiminde 5.04 kişi, yüksek kesimde 3.60 kişidir. Her iki kesimde de nüfusun en büyük kısmını 15-49 yaş grubundaki aktif nüfus oluşturmaktadır. İş gücünün esas kaynağını oluşturan aktif nüfusun payı, ova kesiminde %67.2, yüksek kesimde %51.2 dir. Elli ve üzeri yaşta nüfusun payı ise ova kesiminde %16.2, yüksek kesimde %38.5 olarak tespit edilmiştir. Yüksek kesimde arazinin yetersizliğine bağlı olarak, gelir seviyesinin düşük ve eğitim imkanlarının darlığı gibi sosyal ve ekonomik kısıtlılıklardan dolayı, özellikle genç nüfus köyden göç etmektedir. Genç nüfusun göçü, yüksek kesimdeki mevcut nüfusu azaltırken, yaşlı nüfus oranını artırmıştır.

Ova kesimindeki işletmelerde 6 ve daha yukarı yaşta nüfusun %94'ü okuma-yazma bilirken, bu oran yüksek kesimde %88 dir. Okuma-yazma bilen nüfus içinde lise ve yüksek okul mezunu oranı, ova kesiminde daha yüksek tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerdeki nüfus mevcudu, yaş ve cinsiyete göre değişen iş başarma katsayıları kullanılarak erkek iş gücü birimine (EİB) dönüştürülmüştür. Buna göre, ova kesimindeki işletmelerde aile iş gücü varlığı 3.76 EİB iken, yüksek kesimdeki işletmelerde 2.59 EİB dir. Yüksek kesimde aktif nüfusun azlığı ve bunun yanında yaşlı nüfusun fazlalığı nedeniyle, bu kesimdeki iş gücü varlığı daha düşüktür. İşletme başına düşen yıllık iş gücü kullanımının; ova kesiminde %64'ü, yüksek kesimde ise %48'i aile iş gücü tarafından karşılanmaktadır. İşletmelerde yabancı iş gücü kullanımının yüksek olması, her iki kesimde de yoğun iş gücü kullanımı gerektiren fındık hasadından kaynaklanmaktadır. Yüksek kesimde aktif nüfus oranının daha düşük olması ve engebeli arazi yapısı nedeniyle birim araziye daha fazla iş gücü kullanımı gerektirmesi, bu kesimde yabancı iş gücü kullanım oranını yükseltmektedir.

Arazi Varlığı ve Kullanımı: Ova kesiminde işletme başına düşen arazi büyüklüğü 37.80 dekar iken, yüksek kesimde 31.46 dekar olmaktadır (Çizelge 1).

Her iki kesimde de ortalama işletme arazisi büyüklüğü, Türkiye ortalaması olan 61 dekardan düşüktür (TÜİK, 2006).

İşletme başına düşen arazinin ova kesiminde %84.8'i gibi büyük bir kısmı (32.04 dekar), yüksek kesimde ise %99.5'i (31.31 dekar) gibi tamamına yakın kısmı fındık arazisinden oluşmaktadır. Araştırma alanındaki işletme arazisinin büyük çoğunluğu mülk arazisine aittir. Ova kesiminde kiracılıkla mısır yetiştiriciliği yapan sadece 2 işletme ile karşılaşılırken, yüksek kesimde kiracılık veya ortakçılık yapan işletmeye rastlanmamıştır. Fındığın diğer ürünlere göre daha kârlı bir ürün haline gelmesi, yetiştiriciliğinin kolay olması ve hasat dönemi dışında az iş gücü gerektirmesi gibi başlıca faktörler, yöredeki işletmelerin fındık yetiştiriciliğine ağırlık vermesine yol açmıştır. Ova kesiminde fındık dışında çeltik ve mısır da yetiştirilmektedir. Yüksek kesimde ise, arazi yapısı ve iklim özelliklerinden dolayı, yoğun olarak yetiştirilen ürün fındıktır. Yüksek kesimdeki işletmelerde fındık dışında yer verilen tek ürün olan mısır ise, büyük ölçüde aile ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak yetiştirilmektedir.

Ova kesimindeki işletmelerde ortalama parsel sayısı 2.04, yüksek kesimde ise 3.39 adet olarak tespit edilmiştir. Her iki kesimde de fındık arazisi arttıkça, parsel sayısının da arttığı gözlenmiştir. Yüksek kesimdeki fındık bahçelerinde arazi yapısı engebeli olduğundan, fındık bahçelerinin parsel sayısı ova kesimine kıyasla daha fazladır. Nitekim fındık arazisine ait ortalama parsel sayısı ova kesiminde 1.80 iken, yüksek kesimde 3.29 dur. Fındık bahçelerinde dekara düşen ocak sayısı; ova kesiminde 35, yüksek kesimde ise 49 bulunmuştur. Yüksek kesimdeki üreticiler fındık ağaçlarını, toprağı erozyona karşı korumak ve daha yüksek verim elde etmek düşüncesiyle sık aralıklarla diktiklerini ifade etmişlerdir. Ova kesiminde fındık bahçelerinin ortalama yaşı 31 iken, yüksek kesimde 43 dür. Bu durum yüksek kesimde fındık yetiştiriciliğinin daha önce başladığını göstermektedir.

Ova kesimindeki fındık bahçelerinin yüksek kesimdeki fındık bahçelerinden, daha yüksek verime sahip oldukları saptanmıştır. Dekar başına fındık verimi ova kesiminde 94 kg, yüksek kesimde ise 78 kg olarak hesaplanmıştır. Ova kesiminde verimin daha yüksek olması, uygun toprak yapısı, teknik dikim şekli ve girdi kullanımı ile bakım şartlarının daha iyi olması gibi başlıca faktörlere bağlanabilir.

Çizelge 1. İşletme arazisinin yetiştirilen ürünlere göre dağılımı

	Fındık		Çeltik		Mısır		İşletme arazisi (dekar)
	(da)	(%)	(da)	(%)	(da)	(%)	
Ova kesimi	32.04	84.8	5.20	13.7	0.56	1.5	37.80
Yüksek kesim	31.31	99.5	-	-	0.15	0.5	31.46

Sermaye: İncelenen işletmelerin sermaye yapısı, aktif ve pasif sermaye olarak ele alınmıştır. Ova kesiminde işletme başına düşen aktif sermayenin daha fazla olması, bu kesimde özellikle toprak sermayesinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Ova kesiminde işletme başına düşen arazi miktarı daha fazla olduğu gibi, birim arazi satış fiyatları da ortalama %25 daha yüksek tespit edilmiştir. Aktif sermaye unsurları içinde en büyük payı, iki kesimde de toprak sermayesi almaktadır. Her iki kesimde de en düşük sermaye grubu, arazi ıslahı sermayesine aittir (Çizelge 2).

Pasif sermaye, yabancı sermaye ile öz sermayenin toplamından oluşmaktadır. Öz sermaye, aktif sermayeden yabancı sermayenin çıkarılmasıyla elde edilmektedir. Yabancı sermaye ise, borçlar ile kiraya ve ortağa tutulan arazi değerinden meydana gelmektedir. Her iki kesimde de işletmelerin ortalama üçte ikisi borçlanmada tüccar, akraba ve diğer şahıslara başvurmaktadır. Araştırma alanında kiracılık ve ortakçılık yoluyla arazi kullanımı yaygın değildir. Bunun temel nedeni, işletmelerde ağırlıklı olarak kira ve ortakçılıkla arazi kullanımı yaygın olmayan fındık bahçelerinin bulunmasıdır. Ova ve yüksek kesimdeki işletmelerde öz sermaye oranının yüksek olması, diğer bölgelerde olduğu gibi incelenen işletmelerin de çoğunlukla öz sermayelerine dayalı faaliyette bulduklarını göstermektedir (Çizelge 3).

Değişken masraflar: Değişken masraflar, üretim hacmine bağlı olarak artan yada azalan masraflardır (Erkuş ve Demirci, 1985). İncelenen işletmelerde; tohum, gübre, zirai mücadele, akaryakıt, yağ, tamir ve bakım, geçici işçilik, makine kirası, sulama suyu, veteriner, ilaç, aşım, tuz ve yular masrafları değişken masrafları oluşturan unsurlardır.

Değişken masraflar içinde en yüksek payı, her iki kesimde de geçici işçilik masrafları almaktadır. Geçici işçiliğin payı ova kesiminde %31.3 iken, yüksek kesimde %55.7 dir (Çizelge 4). Yüksek kesimde geçici iş gücü masrafının fazla olmasının nedeni, işlerin daha çok insan gücüne dayalı olarak yapılmasıdır. Aynı zamanda yüksek kesimdeki işletmelerde aktif aile nüfusunun azlığı, fındık işçiliğinde geçici yabancı iş gücü kullanımını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, yüksek kesimde çalışma koşulları zor olduğu için, yabancı işçilik ücretleri de ova kesimine göre daha yüksektir.

Hayvancılıkta yem masrafları, değişken masraflar içinde geçici işçilikten sonra en fazla paya sahip masraf unsurudur. Ova kesiminde işletme başına düşen hayvan sayısının fazla olması ve bunların büyük çoğunluğunun yem tüketimi fazla olan melez sığırlardan oluşması nedeniyle, bu kesimde yem masrafları daha yüksektir.

Sabit Masraflar: Sabit masraflar, üretim hacmine bağlı olarak değişmeyen, yani artıp eksilmeyen masraflardır (Erkuş ve Demirci, 1985). İncelenen işletmelerde sabit masraflar; arazi ıslahı, bina, alet ve makine ile hayvanlar için hesaplanan amortisman değeri, binaların tamir-bakım masrafı, işletme sahibi ve ailesinin iş gücü ücret karşılığı ile vergi-sigorta masraflarından oluşmaktadır.

İşletme başına düşen sabit masraflar, ova kesiminde 5660 YTL, yüksek kesimde 4927 YTL dir. Sabit masraflar içinde en büyük pay, ova ve yüksek kesimde aile iş gücü ücret karşılığına aittir. Aile iş gücü ücret karşılığının sabit masraflar içindeki payı, her iki kesimde de %49.7 dir (Çizelge 5).

Çizelge 2. Aktif sermayenin dağılımı

		Ova kesimi		Yüksek kesim	
		(YTL)	(%)	(YTL)	(%)
Çiftlik Sermayesi	Toprak	113194	62.1	70263	55.0
	Arazi ıslahı	682	0.4	634	0.5
	Bina	22963	12.6	20365	16.0
	Bitki	31515	17.3	28723	22.5
İşletme Sermayesi	Hayvan	2204	1.2	1475	1.2
	Alet- makine	6064	3.3	2445	1.9
	Malzeme	2868	1.6	750	0.6
	Para	2735	1.5	2980	2.3
Aktif sermaye toplamı		182225	100.0	127635	100.0

Çizelge 3. Pasif Sermayenin Dağılımı

	Ova kesimi		Yüksek kesim	
	(YTL)	(%)	(YTL)	(%)
Borçlar	1330	0.7	1529	1.2
Kiraya tutulan arazi değeri	3056	1.7	-	-
Öz sermaye	177839	97.6	126106	98.8
Pasif sermaye toplamı	182225	100.0	127635	100.0

Çizelge 4. Değişken masraflar

	Ova kesimi		Yüksek kesim	
	(YTL)	(%)	(YTL)	(%)
Geçici işçilik	1611	31.3	2655	55.7
Yem	1207	23.5	733	15.4
Akaryakıt ve yağ	800	15.5	296	6.2
Tamir-bakım	350	6.8	155	3.2
Makine kirası	346	6.7	325	6.8
Gübre	333	6.5	344	7.2
Zirai mücadele	236	4.6	116	2.4
Veteriner ve ilaç	109	2.1	122	2.6
Tohum	106	2.1	1	0.0
Aşım, tuz ve yular	28	0.5	22	0.5
Su	20	0.4	-	-
Toplam değişken masraflar	5146	100.0	4769	100.0

Çizelge 5. Sabit masraflar

	Ova kesimi		Yüksek kesim	
	(YTL)	(%)	(YTL)	(%)
Aile iş gücü ücret karşılığı	2813	49.7	2448	49.7
Amortisman	1993	35.2	1783	36.2
Bina tamir-bakım	691	12.2	583	11.8
Vergi-sigorta	163	2.9	113	2.3
Toplam sabit masraflar	5660	100.0	4927	100.0

İşletme Masrafları: İşletme masrafları, sabit ve değişken masrafların toplanması ile elde edilmektedir. İşletme başına düşen işletme masrafları, ova kesiminde 10806 YTL, yüksek kesimde 9696 YTL dir. Her iki kesimde de işletme başına düşen değişken ve sabit masraflar birbirine yakındır (Çizelge 6).

Gayri safi üretim değeri: İşletmede yıl içinde üretilen bitkisel ve hayvansal ürünlerin değeri ile hayvan ve bitki sermayesinde meydana gelen üretken demirbaş kıymet artışlarının toplamı gayri safi üretim değeri'ni (GSÜD) vermektedir. İşletme başına düşen GSÜD; ova kesiminde 22270 YTL, yüksek kesimde 16946 YTL olarak tespit edilmiştir. GSÜD'nin ova kesiminde %81'i, yüksek kesimde %89'u fındık üretim değerinden meydana gelmektedir (Çizelge 7).

Gayri safi hasıla: Gayri safi hasıla, gayri safi üretim değerine, işletme dışı tarımsal gelir ve konut kira bedelinin eklenmesi ile elde edilmiştir. İşletme dışı tarımsal gelire, aile iş gücü ve makine gücünün diğer işletmelerdeki tarımsal işlerde çalışmaları karşılığında elde ettikleri gelirler dahildir. İşletme başına düşen gayri safi hasıla, ova kesiminde 24169 YTL, yüksek kesimde ise 18469 YTL dir. Gayri safi hasılanın, her iki kesimde de %92 gibi büyük bir kısmı gayri safi

üretim değerinden meydana gelmektedir. İşletme dışı tarımsal gelirin payı %3 civarındadır (Çizelge 7).

Brüt Kâr: Brüt kâr, gayri safi üretim değerinden değişken masrafların çıkarılması ile elde edilir (Erkuş ve Demirci, 1985). İşletmenin diğer işletmelerle ve üretim faaliyetlerinin birbirleriyle karşılaştırılmasında en çok kullanılan ölçü brüt kârdır. Brüt kâr, işletmelerin planlanmasında yaygın olarak kullanılan bir ölçüdür (Cinemre, 2002).

İşletme başına düşen brüt kâr; ova kesiminde 17124 YTL, yüksek kesimde ise 12177 YTL dir. Buna göre ova kesiminde brüt kâr, yüksek kesimden yaklaşık %41 daha fazladır (Çizelge 7).

Saf Hasıla: Saf hasıla, gayri safi hasıladan işletme masraflarının çıkarılması ile bulunmaktadır. Saf hasıla, işletmenin başarısını objektif olarak ortaya koyan en iyi göstergedir. Saf hasılanın hesaplanmasında işletmenin borçsuz, kira ve ortakçılıkla arazi işlemediği kabul edilmektedir. Böylelikle işletmeler arası mukayesede, mülkiyet durumu ve arazi tasarrufu bakımından farklılıklar ortadan kaldırılarak, işletmeler aynı baza getirilmektedir (Erkuş ve Demirci, 1985).

İşletme başına düşen saf hasıla, ova kesiminde 13363 YTL, yüksek kesimde ise 8773 YTL dir. Buna göre ova kesiminde saf hasıla, yüksek kesimden %52 daha fazladır (Çizelge 7).

Çizelge 6. İşletme masrafları

	Ova kesimi		Yüksek kesim	
	(YTL)	(%)	(YTL)	(%)
Sabit masraflar	5660	52.4	4927	50.8
Değişken masraflar	5146	47.6	4769	49.2
Toplam işletme masrafları	10806	100.0	9696	100.0

Tarımsal Gelir: Tarımsal gelir, müteşebbise ait öz sermayenin rantı ile işletmeci ve aile fertlerinin çalışmaları karşılığı olarak hesaplanan ücret toplamıdır. Tarımsal gelir, saf hasıladan borç faizi ve kiranın düşülmesi, kalan değere işletmeci ve aile fertleri için hesaplanan ücret karşılığının ilave edilmesiyle hesaplanmaktadır (Erkuş ve Demirci, 1985).

Tarımsal gelir, müteşebbisin gerçek gelirini ortaya koyması ve onun öz sermaye varlığında bir eksilme meydana gelmeksizin, harçayabileceği miktarı göstermesi bakımından önemlidir. Saf hasıla, işletmelerin başarılarını tespit için objektif bir kriter olmakla beraber, çiftçi ailesinin gelirini tam olarak göstermemektedir. Zira saf hasılanın hesaplanmasında, işletmelerin yalnız kendi mülk arazilerini işledikleri ve borçsuz oldukları varsayıldığından, arazi kirası karşılıkları ve işletmede kullanılan yabancı sermayenin faiz giderleri saf hasıla içinde yer almaktadır. Bu durumda saf hasılaya göre başarılı görünen bir çiftçi, saf hasılanın büyük bir bölümünü kiracılık masrafları ve borç faizleri olarak ödemiş olabilir. Bu nedenle tarımsal gelir, müteşebbisin başarısını tespit etmek için kullanılan iyi bir ölçü olarak kabul edilmektedir (Bülbül, 1979).

İşletme başına düşen tarımsal gelir, ova kesiminde 15627 YTL, yüksek kesimde 10693 YTL dir (Çizelge 7). Ova kesiminde işletme arazisinin dekarına düşen tarımsal gelir, yüksek kesime göre %21 daha fazladır.

Rantabilite: Rantabilite, bir işletmenin belirli bir sürede elde ettiği kârın, bu işletmeye yatırılan

sermayeye oranıdır. İşletmelerde mali ve ekonomik rantabilite olmak üzere iki türlü rantabilite hesabı yapılmaktadır (Erkuş ve Demirci, 1985).

Mali ve ekonomik rantabilite oranları, aşağıdaki formüllerle hesaplanmaktadır (Erkuş ve ark., 1995).

$$\text{Mali rantabilite} = \frac{\text{Saf hasıla} - (\text{borç faizleri} + \text{kiracılık ve ortakçılık payı})}{\text{Öz sermaye}} \times 100$$

$$\text{Ekonomik rantabilite} = \frac{\text{Saf hasıla}}{\text{Aktif Sermaye}} \times 100$$

Ova kesiminde mali rantabilite oranı %7.2, ekonomik rantabilite oranı %7.3 dür. Yüksek kesimde ise mali rantabilite oranı %6.5 iken, ekonomik rantabilite oranı %6.9 bulunmuştur. Bu oranlardan hareketle ova kesimindeki işletmelerin, yüksek kesime göre daha rantabl çalıştıkları söylenebilir. Ova ve yüksek kesimde mali ve ekonomik rantabilite oranları, araştırmada aktif sermaye için kabul edilen %4 reel faiz oranının üzerinde gerçekleşmiştir. Ova ve yüksek kesimde ekonomik rantabilitenin mali rantabiliteden yüksek olması, kullanılan yabancı sermayenin işletmenin rantabilitesini arttırdığını ifade etmektedir. Mali rantabilite müteşebbis açısından, ekonomik rantabilite ise teşebbüs açısından önem taşımaktadır (Erkuş ve Demirci, 1985). Dolayısıyla her iki kesimde de, ekonomik rantabilitenin mali rantabiliteden yüksek olması, işletmeler açısından olumlu bir durumdur.

Çizelge 7. Yıllık faaliyet sonuçları

	Ova kesimi (YTL)	Yüksek kesim (YTL)
Bitkisel üretim değeri (a)	20358	16070
Fındık	18109	15124
Diğer meyveler	541	781
Çeltik	1453	-
Mısır	19	6
Bitki sermayesi demirbaş kıymet artışı	236	159
Hayvansal üretim değeri (b)	1912	876
Süt	1635	716
Hayvan sermayesi demirbaş kıymet artışı	277	160
A.Gayri safi üretim değeri (a+b)	22270	16946
Konut kira bedeli (c)	1082	956
İşletme dışı tarımsal gelir (d)	817	567
B.Gayri safi hasıla (A+c+d)	24169	18469
Değişken masraflar (e)	5146	4769
C.Brüt kâr (A-e)	17124	12177
İşletme masrafları (f)	10806	9696
D.Saf hasıla (B-f)	13363	8773
Kiracılık ve ortakçılık payı (g)	154	-
Borç faizleri (h)	395	528
Aile iş gücü karşılığı (i)	2813	2448
E.Tarımsal gelir (D-g-h+i)	15627	10693
Mali rantabilite	%7.2	%6.5
Ekonomik rantabilite	%7.3	%6.9

4. ÖNERİLER

Terme İlçesinin ova kesiminde hakim ürün fındık olmasına rağmen, arazi yapısı fındık dışında bir çok tarım ürününün yetiştirilmesine imkan vermektedir. İlçede fındığın hakimiyetini azaltarak polikültür üretim tarzını geliştirmek için, fındığa alternatif olabilecek ürünlerin üretimi desteklenmelidir. Bu amaçla fındık bahçelerinin sökülmesini teşvik ederek, alternatif ürünleri yaygınlaştırmak için, 2003 yılından başlamak üzere dekar başına 200 dolar tazminat ödemesi öngörülmüştür. Ancak hedeflenenin çok altında işletme, tazminattan yararlanmak için talepte bulunmuştur. İlçe Tarım Müdürlüğü'nden alınan verilere göre, 2003 ve 2004 yıllarında 119 çiftçinin başvurusu ile sadece 2314 dekarlık fındık bahçesi sökülüştür. Bu çerçevede fındık dikim alanlarının sınırlandırılabilmesi için, yasaklı alanların takibi sağlanmalı ve fındık sökülme tazminatı, üreticilerin kabul edebileceği bir seviyeye getirilmelidir.

Ova kesiminde yetiştirilen ürünlerin sulanması için gerekli su, mevcut durumda yer altından ve kanallardan elde edilmektedir. Bu durum, sulama masraflarını ve dolayısıyla üretim maliyetini artırmaktadır. Özellikle çeltik üretiminde sulama yoğun olarak yapıldığından, üreticiler yüksek elektrik ve sulama masraflarına katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum, bölgede üreticilerin çeltik üretiminden vazgeçmesine yol açmaktadır. Bu nedenle, Çarşamba Ovası Sulama Projesi en kısa zamanda tamamlanmalı ve çiftçilerin sulama suyu ihtiyaçları, daha kolay ve ucuz hale getirilmelidir.

Yüksek kesimde nüfusun sürekli göç vermesi nedeniyle, nüfus ve dolayısıyla iş gücü varlığı düşüktür. Aile iş gücünün azlığı, bölgede geçici işçilik masraflarının artmasına neden olmaktadır. Yüksek kesimdeki nüfusun diğer bölgelere göç etmesini önlemek için, bu kesimde var olan alt yapı problemleri hızla giderilmeli ve bölgede gerçekleştirilen üretim faaliyetleri desteklenerek, aktif nüfusun bölgede kalması sağlanmalıdır. Uygun şartlarda girdi temini ve finansman olanaklarının kolaylaştırılması, yüksek kesimde üretimi destekleyebilecek önlemler arasındadır.

Ova ve özellikle yüksek kesimdeki parçalı arazi yapısı, üretimde verimliliğin azalmasına neden olmaktadır. Bu durumun önüne geçebilmek için yapılacak arazi toplulaştırması, her iki kesimde de mekanizasyon kullanımını artırarak, iş gücü masraflarının azalmasını sağlayacaktır.

Yüksek kesimde fındık, büyük ölçüde yetiştirilebilecek tek ürün olduğundan, bu kesimde düşük olan fındık veriminin artırılması için gerekli tedbirler alınmalıdır. İki kesimde de çiftçilerin, gübreyi toprak analizi yapmadan kullandıkları tespit edilmiştir. Çiftçilerin girdi kullanımı konusunda bilinçlenmeleri halinde, üründen elde edecekleri verim de yükselecektir. Bu kapsamda, başta Tarım İlçe Müdürlüğü olmak üzere bölgedeki tarım kuruluşlarının, söz konusu konular ile ilgili olarak yayım çalışmalarını artırmaları gerekmektedir.

Çiftçilerin büyük çoğunluğunun, arazi yapılarına uygun fındık çeşitleri ve dikim hakkında bilgi sahibi olmadıkları tespit edilmiştir. Özellikle yüksek kesimde verimin artması için, üreticilerin uygun çeşit seçimi ve dikim konularında bilinçlendirilmeleri gerekmektedir.

İşletmelerin yetersiz para sermayeleri, yüksek faizle borçlanmalarına yol açmaktadır. Söz konusu sorunun giderilebilmesi amacıyla, işletmelere uygun koşullarda ve düşük faizli kredi kullanımı imkanı sağlanmalıdır.

Araştırma alanında fındık dışındaki meyveler ile sebze, işletme avlusu ve arazi kenarlarında yetiştiriciliği yaygındır. Söz konusu bu ürünler, sınırlı miktarda ve büyük ölçüde aile tüketimine yönelik yapılmaktadır. Bu ürünlerin kapama bahçe şeklinde yetiştirilmesi için gerekli teşvikler yapılmalıdır.

İnceleme alanında büyük baş hayvancılık, büyük ölçüde aile tüketimine yönelik olarak yapılmaktadır. Bu bakımdan pazara yönelik çalışan hayvan işletmesi sayısı artırılmalı ve süt veriminin artırılması için de melezleme çalışmaları yaygınlaştırılmalıdır. Bölgede süt ve süt ürünlerinin pazarlama olanakları geliştirilmeli, bu ürünler yalnızca semt pazarlarında satılan ürünler olmaktan çıkarılmalıdır. Bitkisel üretimle birlikte yapılacak hayvancılık, üreticilerin gelir düzeyini ve dolayısıyla ekonomik refahını artıracaktır.

İlçede üretilen sütü işleyecek tesis sayısı oldukça azdır. İşleme tesislerinin azlığı, üretilen sütün ekonomik olarak değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, ilçede süt ve süt ürünlerini işleyecek tesislerin kurulması teşvik edilmelidir.

Araştırma alanında yem bitkileri yetiştiriciliği oldukça sınırlıdır. Bölgede hayvancılığın gelişmesi yem bitkileri ihtiyacını artıracığından, yem bitkilerinin üretimi de buna paralel olarak artırılmalıdır.

Terme İlçesinde organik fındık tarımı yapılabilecek uygun pilot alanlar oluşturularak organik üretim geliştirilmelidir. Mevcut durumda, ilçede organik fındık tarımı yoğun olarak tek bir köyde yapılmaktadır. Organik fındık yetiştiriciliği ilçenin tüm köylerinde yaygınlaştırılmalıdır. Organik fındık tarımının yaygınlaşması, fındıkta ek pazar olanaklarını genişletebilecektir. Ayrıca organik fındık tarımı, sözleşmeli yetiştiricilik esasına dayandığından, üreticiler açısından da pazarlama garantisi söz konusu olmaktadır.

5. KAYNAKLAR

- Anonymous, 2004. Amazonlar Diyarı Terme. T.C. Terme Kaymakamlığı, Terme Bilgi Ofset Matbaası, Terme.
- Anonymous, 2006a. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Dosya Kayıtları. Ankara.
- Anonymous, 2006b. Samsun Tarım İl Müdürlüğü Dosya Kayıtları. Samsun.
- Anonymous, 2006c. Terme Tarım İlçe Müdürlüğü Dosya Kayıtları. Samsun.

- Ayfer, M., Uzun, A., Baş, F., 1986. Türk Fındık Çeşitleri. Karadeniz Fındık ve Mamulleri İhracatçıları Birliği Yayınları, Ankara.
- Bülbül, M., 1979. Bafra İlçesi Tütün İşletmelerinin Ekonomik Yapısı Yatırım ve Cari Harcamaların Dağılımı ve Bunların Gelir Üzerine Etkisi. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları:710, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler:416, Ankara.
- Cinemre, H.A., 2002. Tarım Ekonomisi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Kitabı, No:11 (Genişletilmiş 3. Baskı), Samsun.
- Demir, T., 1997. Samsun İlinde Yetiştirilen Fındıkların Seleksiyonu Üzerine Bir Ön Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Erkuş, A. ve Demirci, R., 1985. Tarımsal İşletmecilik ve Planlama. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 944, Ankara.
- Erkuş, A., Bülbül, M., Kıral, T., Açıl, A.F., Demirci, R., 1995. Tarım Ekonomisi. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, No:5, Ankara.
- FAO, 2006. www.fao.org.
- Resmi Gazete, 1983. 18 Haziran 1983, Sayı:18081, Ankara.
- Resmi Gazete, 2003. 19 Haziran 2003, Sayı:25143, Ankara.
- TÜİK, 2002. Samsun 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. Yayın Numarası: 2726, Ankara.
- TÜİK, 2005. Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer). Yayın No: 2949, Ankara.
- TÜİK, 2006. <http://www.tuik.gov.tr>.
- Yamane, T. 1967. Elementary Sampling Theory. Printice Hall Inc, Englewood Cliffs, N.T.